

Nicolas Patin, *Friedrich Wilhelm Krüger. Der dreissigjährige Krieg eines politischen Soldaten (1914–1945)*, aus dem Französischen von Carsten Hinz, Berlin 2025, Metropol Verlag, ss. 268 („Studien zur Holocaust und Gewaltgeschichte“, Band 7).

O tym, że badania biograficzne są kluczem do zrozumienia III Rzeszy, przekonuje niemiecki historyk Peter Longerich¹. O ile jednak kolejna biografia Adolfa Hitlera niekoniecznie musi znacząco poszerzyć nasz stan wiedzy, to w drugim lub trzecim szeregu polityków NSDAP i dowódców SS można wciąż odnaleźć ludzi odgrywających poważną rolę w III Rzeszy lub na terytoriach okupowanych, o których niewiele do tej pory wiadomo. Jednym z nich jest SS-Obergruppenführer Friedrich Wilhelm Krüger, wyższy dowódca SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie (1939–1943), którego biografię przygotował Nicolas Patin, francuski historyk specjalizujący się w historii obu wojen światowych i dziejach Niemiec w pierwszej połowie XX w.

Krüger urodził się w ewangelickiej rodzinie w Strasburgu w 1894 r. Poszedł w ślady ojca, który był pruskim oficerem. Naukę w głównym korpusie kadetów w Lichterfelde ukończył tuż przed wybuchem I wojny światowej, podczas której służył na froncie zachodnim. Zdemobilizowany nie porzucił broni i zaciągnął się do korpusu ochotniczego. Także ta przygoda skończyła się klęską, bo wiosną 1920 r. znalazł się w brytyjskiej niewoli. W trudnym okresie niestabilności gospodarczej Republiki Weimarskiej rozpoczął „cywilną” pracę i założył rodzinę. W 1929 r. wstąpił do NSDAP, wkrótce potem również do SS, znakomicie odnajdując się w intensywnie rozbudowywanej przez Heinricha Himmlera organizacji, w której doceniono jego doświadczenie militarne. Na pewien czas został oddelegowany do SA, zajmował się również zorganizowaniem wstępnego szkolenia wojskowego, jeszcze przed oficjalnym przywróceniem przez Hitlera powszechnej służby wojskowej w 1935 r. Po inwazji Niemiec na Polskę został wyższym dowódcą SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie (GG). Na tym stanowisku przez cztery lata, od jesieni 1939 r., koordynował działalność SS i policji. Poza represjami i terrorem miał też decydujący głos w kwestii polityki narodowościowej. Jesienią 1943 r. został przeniesiony do Waffen-SS. Po kapitulacji III Rzeszy popełnił samobójstwo, gdy został wzięty do niewoli przez Amerykanów.

Jest zaskakujące, że mimo tak poważnego zakresu władzy niewiele o nim wiadomo: wprawdzie nie jest pomijany w literaturze przedmiotu, ale pisano o nim znacznie mniej niż o stojącym na czele władz Generalnego Gubernatorstwa Hansie Franku². Sporo wiadomo też o jego podwładnym, Odilo Globocniku³, dowódcy SS i policji

¹ P. Longerich, *Himmler. Buchalter śmierci*, tłum. S. Szymański, J. Skowroński, Warszawa 2014, s. 12.

² K. Grünberg, B. Otręba, *Hans Frank na Wawelu*, Włocławek 2001; M. Housden, *Hans Frank. Lebensraum and the Holocaust*, London 2003; G. O'Connor, *The Butcher of Poland. Hitler's Lawyer Hans Frank*, Stroud 2013; S. Piotrowski, *Proces Hansa Franka i dowody polskie przeciw SS*, Warszawa 1970; D. Schenk, *Hans Frank. Biografia generalnego gubernatora*, tłum. K. Jachimczak, Kraków 2009; idem, *Krakauer Burg. Wawel jako ośrodek władzy generalnego gubernatora Hansa Franka w latach 1939–1945*, tłum. P. Zarychta, Kraków 2013.

³ P. Black, *Odilo Globocnik, Nazi Eastern Policy, and the Implementation of the Final Solution*, w: *Forschungen zum Nationalsozialismus und dessen Nachwirkungen in Österreich. Festschrift für Brigitte Bailer*, red. W. Neugebauer, C. Schindler, Wien 2012, s. 91–129; J. Poprzeczny, *Odilo Globocnik, Hitler's Man in the East*, Jefferson 2004; B. Rieger, *Odilo Globocnik. Twórca nazistowskich obozów śmierci*, tłum. J.S. Zaus, Zakrzewo 2009;

w dystrykcie lubelskim, który miał bezpośredni kontakt z Himmlerem i otrzymywał od niego zakrojone na szeroką skalę zadania: zbudowania obozów zagłady, w których byli mordowani Żydzi, oraz stworzenia na Zamojszczyźnie pierwszego obszaru osiedleńczego w GG. Na tle zaangażowanego na wielu polach równocześnie Globocnika, Krüger uznawany był nieraz za „bezbarwnego”⁴ i pozostawał na marginesie zainteresowania historyków, tak jakby nie odgrywał poważniejszej roli. Tymczasem Jürgen Stroop swój raport z krwawego tłumienia powstania w getcie warszawskim adresował do swojego bezpośredniego zwierzchnika, czyli Krügera. Tak samo postąpił Fritz Katzmann z analogicznym sprawozdaniem z wymordowania Żydów w dystrykcie Galicja⁵.

Książka, która jest pierwszą biografią Krügera, ukazała się pierwotnie po francusku. Niemieckie wydanie zostało zmienione (od pierwodruku odróżnia je m.in. podtytuł)⁶. Książka podzielona została na trzy zasadnicze części. Pierwsza opisuje karierę wojskową Krügera i jego życie po demobilizacji do czasu wstąpienia do NSDAP w 1929 r. („Ein Krieg für die Ehre”). Druga dotyczy okresu II wojny światowej, w tym działalności wyższego dowódcy SS i policji w GG od 1939 r. („Krieg aus Schmach”). Zaburzenie chronologii jest świadomym zabiegiem Autora. Klamrą spinającą oba wojenne rozdziały jest część trzecia, obejmująca całe trzydziestolecie od wybuchu I wojny światowej do końca II wojny światowej („Auf dem Weg zum Vollstrecker (1914–1945)”). Stanowi ona próbę rekonstrukcji procesu, który doprowadził do tego, że Krüger stał się jednym z najbardziej bezwzględnych dowódców SS, namiestnikiem Himmlera w Generalnym Gubernatorstwie i wykonawcą ludobójczej polityki okupacyjnej.

Autor jako pierwszy skompletował spuściznę Krügera rozsianą po niemieckich i amerykańskich archiwach, podkreślając fundamentalne dla niego doświadczenie służby frontowej podczas I wojny światowej. Właśnie wyjaśnienie procesu kształtowania się osobowości i światopoglądu jest głównym celem, który postawił sobie Patin, i trzeba przyznać, skutecznie go realizuje.

Od początku refleksji historycznej nad III Rzeszą badania biograficzne nad sprawcami zbrodni (*Täterforschung*) odgrywały w niej szczególną rolę. Efektem pierwszych prób wyjaśnienia, dlaczego dyktator III Rzeszy i jego wspólnicy byli zdolni do tego, aby dokonać ludobójstwa na tak ogromną skalę, były próby ich demonizowania. W opozycji do tego nurtu Hannah Arendt ukuła pojęcie „banalności zła”, ukazując postać Adolfa Eichmanna jako zwykłego, wręcz nudnego urzędnika III Rzeszy, który jedynie za sprawą oportunistu stał się „zbrodniarzem zza biurka”, koordynującym transporty Żydów do obozów zagłady w całej okupowanej Europie.

Według Patina żaden z tych modeli nie odpowiada przypadkowi Krügera, ponieważ źródła jego radykalizacji nie można upatrywać w jednym tylko czynniku, lecz

J. Sachslehner, *Zarządca do spraw śmierci. Odilo Globocnik. Eksterminacja i obozy zagłady*, tłum. M. Kilis, Warszawa 2016.

⁴ M. Winstone, *Generalne Gubernatorstwo. Mroczne serce Europy Hitlera*, tłum. T. Fiedorek, Poznań 2015, s. 93–95.

⁵ J. Wulf, *Das Dritte Reich und seine Vollstrecker*, Wiesbaden 1989, s. 232.

⁶ Biografia pierwotnie ukazała się po francusku: N. Patin, *Krüger. Un bourreau ordinaire*, Paris 2017. Przedmiotem recenzji jest wydane ostatnio niemieckie tłumaczenie: N. Patin, *Friedrich Wilhelm Krüger. Der dreissigjährige Krieg eines politischen Soldaten (1914–1945)*, tłum. C. Hinz, Berlin 2025.

raczej w ich splocie. W życiu prywatnym był inny niż czołowi przywódcy III Rzeszy, jak Hitler czy Joseph Goebbels, w pewnym sensie był „zwykłym człowiekiem” (celowe nawiązanie Patina do słynnej książki Christophera Roberta Browninga *Zwykli ludzie. 101. Policijny Batalion Rezerwy i „ostateczne rozwiązanie” w Polsce*, tłum. P. Budkiewicz, Warszawa 2000), z rodziną, zainteresowaniami sportowymi i ambicjami. Jednak w odróżnieniu od „zwykłych”, szeregowych członków plutonów egzekucyjnych, nie stał się gotowym do przemocy dopiero pod wpływem okoliczności i wzorców, jakie zastał na okupowanych ziemiach polskich.

Tak jak w wypadku wielu innych dowódców SS, wśród źródeł jego radykalizacji można upatrywać doświadczenie klęski Niemiec w I wojnie światowej, która oznaczała utratę dotychczasowego zawodu oficera i związanej z tym pozycji społecznej. Jako należący do „straconego pokolenia” (*verlorene Generation*) był z pewnością podatny na ideologię narodowego socjalizmu, która obiecywała przywrócenie Niemcom potęgi, a wszelkie zło upatrywała w Żydach, komunistach i masonach. Krüger był święcie przekonany, że właśnie oni są odpowiedzialni za klęskę 1918 r. i dlatego tak dobrze odnalazł się w NSDAP i SS. Tym, co wyróżnia go na tle pokolenia, jest osobisty wymiar przegranej. Patin dowodzi, że doświadczenie wojny w okopach i utrata już w sierpniu 1914 r. poległego na froncie ojca sprawiły, że wojna światowa nie skończyła się dla niego w listopadzie 1918 r. Z tej perspektywy lata międzywojenne stanowią tylko dwudziestoletnie *intermezzo* przed powrotem do walki w 1939 r. Wskazuje na to nie tylko jego gotowość do kontynuowania walki – tym razem przeciwko wrogom wewnętrznym – w szeregach korpusów ochotniczych po w rozejmie w Compiègne, ale również jego częste odwoływanie się w okresie międzywojennym do doświadczeń wojennych.

O ile nienawiść do Żydów, komunistów i masonów została przez Autora dowiedziona, nie poświęca on zbyt wiele miejsca temu, jak wyższy dowódca SS i policji postrzegał Polaków, co przecież jest niezmiernie istotne z uwagi na jego rolę w GG: był odpowiedzialny za przeprowadzenie Nadzwyczajnej Akcji Pacyfikacyjnej, stosowanie surowych represji za wszelką działalność przeciwko władzom okupacyjnym, w tym odpowiedzialności zbiorowej i egzekucji odwetowych, i za masowe przesiedlenia. Rację ma Patin, wskazując na rolę propagandy III Rzeszy w sprawie polskich zbrodni na *volksdeutschen* we wrześniu 1939 r. dla radykalizacji niemieckiej polityki okupacyjnej, jednak spuścizna Krügera pozwala na odnotowanie również jego stosunku wobec Polski i to jeszcze na długo przed wybuchem wojny, o czym Autor już nie wspomina. Jako dowódca struktur SA we wschodniej części Niemiec na początku lat trzydziestych XX w. uznawał za realne zagrożenie militarne ze strony II RP⁷. Więcej informacji na ten temat pochodzi z okresu poprzedzającego wybuch wojny. Po aneksji Kłajpedy przez III Rzeszę (marzec 1939 r.) w swoim dzienniku zastanawiał się, jak długo jeszcze będzie istnieć Wolne Miasto Gdańsk i „polski korytarz”, który odcinał Prusy Wschodnie od Rzeszy. Sam sobie odpowiedział, że to tylko „kwestia czasu”⁸. Przemówienie Hitlera z 28 kwietnia 1939 r., w którym Führer wypowiedział polsko-niemiecką deklarację o nieagresji (oraz traktat morski z Wielką Brytanią) uznał za „wielką mowę”⁹. W czerwcu 1939 r. dał wyraz przekonaniu, że Polska prowokuje Niemcy, a 1 września entuzjastycznie zareagował na wybuch wojny i odnotowywał

⁷ Bundesarchiv Koblenz, Nachlaß Friedrich Wilhelm Krüger, N 1410/24, Odpis raportu Krügera na temat aktualnego położenia Niemiec w 1932 r., b.pag.

⁸ Hoover Institution Archives, Stanford (CA), 73058, Dziennik F.W. Krügera, b.pag.

⁹ Ibidem.

sukcesy Wehrmachtu¹⁰. Zatem gdy obejmował stanowisko wyższego dowódcy SS i policji w GG, postrzegał Polaków jako wrogów i z takim nastawieniem pełnił to stanowisko.

Co nowego wnosi Patin w zakresie wiedzy o działalności Krügera w GG? Opisuje jego rolę w Zagładzie, akcjach pacyfikacyjnych, przesiedleniach i represjach. Zwraca również uwagę na skorumpowanie władz GG, których zadaniem była maksymalna eksploatacja okupowanych ziem polskich. Korzystając ze zgromadzonych w Archiwum Federalnym w Berlinie-Lichterfelde akt SS i policji, słusznie zwraca uwagę, że w zamachu przeprowadzonym w Krakowie przez Kedyw 20 kwietnia 1943 r. Krügerowi nic się nie stało (s. 106). Zasadnie dowodzi, że Krüger był skonfliktowany nie tylko z Frankiem i całą jego administracją, lecz również z dowódcami Wehrmachtu w GG (s. 112). Według Patina na skuteczność Krügera w realizacji powierzonych zadań wpływały właśnie jego konfliktowe usposobienie i niezdolność do kompromisu. O ile osiągnięcie celu, którym było zapewnienie bezpieczeństwa niemieckim władzom okupacyjnym w GG, pomimo stosowania coraz bardziej bezwzględnych środków odwetowych zakończyło się porażką, o tyle w pełni wywiązał się z zadania wymordowania Żydów (s. 130).

W tej części książki odnaleźć można oceny, które wydają się niedostatecznie udokumentowane. Należy do nich stwierdzenie, iż podporządkowana bez reszty generalnemu gubernatorowi prasa GG (zarówno niemiecka, jak i „gadzinowa”) nie napisała o Krügerze ani razu (s. 118). Owszem, informacje na jego temat były zdawkowe, ale jednak ukazywały się. Przykładem może być wiadomość o powołaniu go na stanowisko wyższego dowódcy SS i policji w GG, którą „*Krakauer Zeitung*” podała w drugim numerze (z 14 listopada 1939 r.) w krótkiej notce na piątej stronie¹¹. Prasa wymieniała jego nazwisko co najmniej kilkanaście razy, relacjonując podróże służbowe odbywane z generalnym gubernatorem czy wspólne przyjmowanie w Krakowie gości z Rzeszy, informując o awansie na generała policji i o dymisji¹². Jego nazwisko i zakres kompetencji podawano również w informatorach urzędowych i publikacjach propagandowych na temat GG, wydawanych pod auspicjami generalnego gubernatora¹³. Wydaje się, że to nie Frank nie chciał, by nazwisko jego rywala było publikowane w prasie, jak sugeruje Patin, lecz sam Krüger nie widział potrzeby, by w ten sposób zaistnieć, a może nawet uważał to za szkodliwe. Gdy podległy mu dowódca Policji Bezpieczeństwa w GG Bruno Streckenbach w listopadzie 1939 r. udzielił wywiadu „*Krakauer Zeitung*”, w którym wyjaśniał, że jego podstawowym zadaniem jest „rozbięcie polskich organizacji szowinistycznych” i otwarcie mówił o represjach skierowanych przeciwko polskiej inteligencji¹⁴, Krüger, powołując się na rozkaz Himmlera, zakazał esesmanom i policjantom, nawet pełniącym stanowiska dowódcze, udzielania wywiadów i publikowania artykułów na temat SS i policji¹⁵.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ *Vom Generalgouverneur berufen*, „*Warschauer Zeitung*”, 14 XI 1939, nr 2, s. 5.

¹² Dla przykładu: *SS-Gruppenführer Krüger zum General der Polizei ernannt*, „*Warschauer Zeitung*”, 18 IV 1941, nr 88, s. 5; *Empfang auf der Burg. Anerkennung für SS-Obergruppenführer Krüger*, „*Warschauer Zeitung*”, 10 XI 1943, nr 269, s. 5.

¹³ M. du Prel, *Podręcznik dla Generalnego Gubernatorstwa w Polsce. Przegląd obszaru, ukształtowania i historii*, Kraków 1940, s. 12–13, 36.

¹⁴ L. Jockheck, *Propaganda im Generalgouvernement. Die NS-Besatzungspresse für Deutsche und Polen 1939–1945*, Osnabrück 2006, s. 222.

¹⁵ Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg im Breisgau, Verbände und Einheiten der Feldformationen der Waffen-SS, RS 4/58, Zarządzenie F.W. Krügera, 22 XI 1939, k. 11.

Patin pomija rolę Ericha von dem Bacha, pełnomocnika ds. zwalczania partyzantki, który latem 1943 r. był częstym gościem w GG i spotykał się zarówno z wyższym dowódcą SS i policji, jak i z generalnym gubernatorem¹⁶. W sierpniu 1943 r. zawiadomił on Himmlera, że rozmawiał z Krügerem na temat jego nowego przydziału: ten wyraził chęć sprawdzenia się w roli dowódcy Waffen-SS¹⁷. Zresztą nie pierwszy raz. Już w styczniu 1943 r. Krüger w liście do Himmlera prosił o przeniesienie na front¹⁸. Zatem odwołanie go w listopadzie tego roku nie było wcale „nieoczekiwane”, jak kwituje to Patin (s. 148–149), a decyzje w tej sprawie zapadły kilka miesięcy wcześniej.

Autor nie przybliży również czytelnikowi kulisów innych decyzji personalnych podejmowanych przez Himmlera, które dotyczyły najwyższych stanowisk SS i policji w GG. Jedną z nich była dymisja Eberharda Schöngartha ze stanowiska dowódcy Policji Bezpieczeństwa w czerwcu 1943 r. Wprawdzie Patin wspomina o jego odwołaniu (s. 149), a w innym miejscu zaznacza, że Krüger się z nim skłócił (s. 127), ale nie wyjaśnia, że już od września 1942 r. kilka razy wnioskował o jego dymisję u Himmlera, sądząc, że Schöngarth przeszedł na stronę Franka¹⁹. Ten konflikt między wyższym dowódcą SS i policji w GG a dowódcą Policji Bezpieczeństwa, czyli jednym z najbliższych współpracowników, jest istotny m.in. dlatego, że przekładał się coraz niższą skuteczność policji i SS w zapewnianiu władzom niemieckim bezpieczeństwa w GG, czego dowodem były coraz częstsze zamachy na niemieckich funkcjonariuszy w 1943 r. – w tym i na samego Krügera.

Przygotowana przez Nicolasa Patina biografia Friedricha Wilhelma Krügera stanowi znakomite uzupełnienie literatury przedmiotu dotyczącej motywacji sprawców zbrodni popełnionych podczas okupacji niemieckiej i ze wszech miar zasługuje na uwagę, stanowi nowy głos w dyskusji nad sprawcami zbrodni. Jednak w odniesieniu do roli odgrywanej przez Krügera w GG Autor z całą pewnością nie wyczerpał tematu, a niektóre jego oceny wydają się nietrafione.

Marcin Przegiętka

Warszawa

¹⁶ L.V. Thompson, *Friedrich-Wilhelm Krüger. Höherer SS- und Polizeiführer Ost*, w: *Die SS. Elite unter dem Totenkopf. 30 Lebensläufe*, red. R. Smelser, E. Syring, Paderborn 2003, s. 327.

¹⁷ Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, SS-Führerpersonalakten, SSO/218A, E. v. d. Bach do H. Himmlera, 25 VIII 1943, k. 792.

¹⁸ Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, Persönlicher Stab Reichsführer SS, NS 19/2648, F.W. Krüger do H. Himmlera, 19 I 1943, k. 190–193.

¹⁹ Bundesarchiv Berlin-Lichterfelde, Persönlicher Stab Reichsführer SS, NS 19/2028, F.W. Krüger do H. Himmlera, 25 XI 1942, k. 1.